

BYGNINGER

HERREGÅRDE

HISTORISK KONTEKST

Historisk kontekst

Hvad er en herregård?

Som det fremgår af svaret på spørgsmålet "hvad er en herregård?" andetsteds på Dansk Center for Herregårdsforsknings hjemmeside, er 'herregård' et begreb, der har skiftet indhold og har været under udvikling i århundreder. Selvom herregårdene som fænomen er stabilt og går meget langt tilbage i Danmarkshistorien, er der altså ikke anvendt nøjagtig de samme kriterier gennem denne lange historie, når man fra periode til periode udskilte herregårde fra andre gårde.

Middelalderen

Herregården har sin oprindelige plads i standssamfundet og udgjorde fra den tidlige middelalder en herres, altså primært en adelsmands, egen gård. Det var den gård, han selv drev, og som han oftest også boede på. Man brugte forskellige begreber om den. Sædegård udtrykker, at det var den gård, hvor adelsmanden boede, hovedgård går mere på dens funktion inden for godset, mens herregård dels var en mere populær betegnelse, dels knytter til, at ejeren netop ikke var en bonde. Reelt blev alle tre begreber dog brugt om de samme gårde.

At en gård havde herregårdsstatus (hovedgårdsstatus) var altså knyttet til ejerens status og den måde, han brugte gården på, fordi det i princippet var adelsmanden personligt, der var skattefri. Skiftede gården ejer, eller ændrede ejeren sin brug af gården, kunne gården miste sin herregårdsstatus. Omvendt kunne herregårdsstatus også relativt let tilfalde andre gårde, som en adelig tog i brug som hovedgård. Antallet af herregårde og samlingen af de konkrete gårde, der optrådte som herregårde, var altså en omskiftelig størrelse.

Efter enevældens indførelse 1660

Efter enevældens indførelse i 1660 var en gårds herregårdsstatus ikke længere knyttet til sin ejers status. Gården mistede nu ikke længere sin status, fordi en adelig f.eks. solgte gården. Omvendt opnåede en gård heller ikke længere status som herregård, bare fordi en adelig tog den i brug som sin egen. Fortsat var en herregård dog godsejerens egen og i princippet drevet af ham (eller en forpagter i hans sted) og dermed modsætningen til de fæstegårde, som hørte under godset. At en gård havde herregårdsstatus var i denne periode som hovedregel afhængigt af, at den havde haft det før 1660, eller at den enevældige konge sidenhen havde tildelt den privilegier, og at den samtidig i praksis blev opretholdt som en gård, som ejeren drev eller bortforpagtede på åremål, men ikke bortfæstede som en bondegård. Der hørte næsten altid også et fæstegods til. Fra denne periode og indtil landboreformerne i slutningen af 1700-tallet var nedlæggelser og nyoprettelser af herregårde relativt få, og da herregårdenes status i vid udstrækning var afhængig af gårdens tradition - altså om den havde været en herregård før 1660 - har vi et ret stabilt billede af antallet af herregårde fra slutningen af 1600-tallet til omkring 1770. Privilegiemæssigt var der dog opstået et skel mellem de herregårde, som havde mere end 200 tønder fæstegods, og dermed var skattefrie, og de øvrige, som ikke længere var skattefrie, men dog normalt stadig tiendefrie.

Efter landboreformerne

Perioden omkring landboreformerne i slutningen af 1700-tallet udgør et brud i herregårdenes historie. Fra dette tidspunkt afvikledes langsomt den orden, som herregårdene var opstået og udviklet inden for, og mange herregårde fik med tiden deres jord udstykket og forsvandt som storlandbrug. Det betød i reglen også, at de herskabelige bygninger forsvandt med tiden. En stor del af gårdene fortsatte dog med at bestå som storlandbrug og dermed som herregårde, og de gennemgik sidenhen både de krise- og storhedstider, som den danske herregårdshistorie rummer - og mange findes således stadig den dag i dag.

Herregårdene gennemgik således en markant udvikling fra perioden omkring landboreformerne og frem til i dag. Man kan dog ikke tale om en juridisk eller formel definition gennem hele denne periode. Herregårdenes skattemæssige privilegier blev gradvist afviklet, og den sidste rest af denne formelle særstatus forsvandt i 1908 med tiendeafløsningen.

Herregårdene har dog skilt sig ud ved andet end formel status. Som hovedregel har de fleste herregårde langt op i tiden f.eks. haft større landbrug end andre gårde, hovedbygningerne har i mange tilfælde været præget af en bestemt form for pragt, ligesom herregårdens mange driftsbygninger, store markarealer, skove og skel har givet landskabet omkring herregårdene et karakteristisk udseende. Desuden har den

livsstil, der er blevet udfoldet på herregårdene, ofte haft et særligt herskabeligt præg. Disse kriterier er dog mere glidende end formelle rettigheder, og det gør også, at det bliver stadig sværere at trække et skel, jo længere vi kommer frem i tiden.

Herregården i dag

Spørgsmålet om, hvad en herregård så er i dag, er i Dansk Center for Herregårdsforskning opfattelse forbundet med den beskrevne tradition. 'Herregård' er grundlæggende et historisk begreb, som knytter sig til en virkelighed, der ikke længere eksisterer. Det er altså centrets opfattelse, at man i princippet kun kan betegne en gård som værende en herregård i dag, hvis den var det på en tid, hvor begrebet var nutid.